

DŮM A KRAJINA

„Rozum člověku namlouvá, aby stál nad přírodou a byl měřítkem všech věcí. Člověk tak nabývá dojmu, že je schopen žít a tvořit proti zákonům přírody, a vytváří zmetky.“

Hans Arp

Dnešní téma je složitější a jaksí tíživější než obyčejně, řekl bych po vančurovsku, že je přímo šlakovité. Stohy knih, skript, přednášek, spousta teorie, časté interdisciplinární jiskření mezi architekturou a ekologií. A výsledek? Dosažená shoda o tom, je-li dům v krajině komponován správně, bývá vzácná jak uklizečka na WC ve vagónu Českých drah. Avšak ponořme se do tohoto tématu nebojácně, se šnorchly hrdě vztyčenými, je totiž nepochybně i velmi krásné.

Někdo chápe nový dům ve volné krajině (a podotkneme hned, že krajině většinou nepůvodní, přetvořené do dnešní podoby činností mnoha generací) jako zcela nepřipustný nonsens, ničící její obraz za všech okolností. A nejen její obraz: když tyhle lidi poslouchám, pravidelně dostávám hlad z jejich líčení, kolik pšeničných klásků tu mohlo růst, depresi z nářků, kolik krtek a ploštic muselo emigrovat a jak utrpěla *kulturní* či dokonce *duchovní* matrice místa, ať už se tím myslí cokoli. Jiný je ochoten naopak připustit, že dobrý dům může krajinu obohatit, podpořit její harmonii, zvláště nyní, když se za posledních patnáct let stala mnohde podstatně *divočejší* a *chcete-li i zanedbanější* než bývala. Rozsáhlé plochy dříve meliorovaných luk zarostly nejprve bodláčím, které ale po několika létech samo vymizelo: teď už tu uvidíte nejspíš olšové, osikové či březové hájky. Jiná pole v podhůří zarostla také, státní statky zanikly a hloží, maliní či bolševník byly rychlejší než noví hospodáři. V okolí vesnice nedaleko Plzně, kde jsem se narodil a vyrůstal, se už někde jen stěží orientuji, všechny stráně opanovalo houští, bujná změť píchavých větví a šlahounů všeho druhu, od trnek a šípků po ostružiny a hrušně polničky (ty píchají nejvíc!), sem tam nějaký habr či jalovec, líska či akát. Člověk se tu maně rozhlíží, nepotká-li *poselstvo kněžny Libuše* nebo rovnou *Kopčema s Veverčákem*... Zatím vítězí první zmíněná kategorie odborníků: nový stavební zákon, platný od počátku tohoto roku, stavbu rodinného domu ve volné krajině prakticky vylučuje.

Krajina má svou paměť dvojího druhu: přírodní a kulturní. Z toho, co jsem napsal a co můžeme opravdu pozorovat kolem sebe v dnešní české krajině poměrně zhusta, se dá odvodit, že přírodní paměť krajiny o sobě dává vědět. Často stačí porovnat dvě fotografie téhož místa po deseti či dvaceti létech. Naturální duch některých partií nejen udiví, ale často i dost sklíčí: jakoby dával zeslábnout kulturní paměti místa.

Návrat původních porostů, obdivuhodně kopírujících někdejší druhovou skladbu (inu, složení půdy, její vlhkost, nadmořská výška, orientace ploch ke světovým stranám atd. bývají hodně rezistentní i proti všemožným lidským snažením, ba i vládním usnesením), dává zapomenout na genia loci, jehož podstatnou složkou bývá kulturní paměť. Překrývá hustou dekou krajinu a s ní i děje v ní dávno odvíjené a místa druhdy důležitá pro obecné či individuální žití. *Tady jsi jako malý parobek pásal husy? A tady pod kopcem bývala polorozpadlá pastouška a krecht místního JZD, kde se tak dobře hrálo na Apače? Tam na té stráni třešňový sad starého Krahulíka? A tady u řeky že stával hamr, kde se narodil malíř Brožík? A kam vlastně zmizel ten židovský hřbitůvek? A cesta k němu? Tady žes vystupoval jako dětský kompars při natáčení Šíleně smutné princezny, vždyť tu žádný palouk není... To všechno je kulturní paměť krajiny. Pro naše vnuky: všude jen trní..? (Musím se teď čtenáři svěřit i se zážitkem velmi osobním: čtu-li nějakou knihu, podvědomí mi automaticky lokalizuje její děj do známých míst či krajin. Nedávno přečtené Mauroisovy Dějiny Anglie mi tato mimoděčná imaginace takřka kompletně inscenovala v kulisách rodné vesnice z šedesátých let. Eduard Vyznavač se modlil v jeskyni u oprámu, od řeky táhlo vojsko Viléma Dobyvatele a jeho rozhodující střet s Haraldovými muži se odehrál na záhumence paní Šimáňové. Jan Bezzemek nepodepisoval Velkou listinu svobod na louce u Runnymedu, nýbrž na jezdecké louce u jezu. A Worcester, kde Cromwell rozdrtil Skoty? Tohle bojiště bylo na plácku pod skálou... Možná i toto nějak souvisí s onou kulturní pamětí krajiny. Zvláštní a velmi tísnivý pocit vidět po létech, jak tahle místa změnila svou podobu - to všudypřítomné křoví je opravdu nepůvabné a nepřátelské).*

Ne, nepléduji za to, aby se opět dalo stavět kdekoli se někomu zamane. Pražští nájezdníci by opravdu mohli jednou Krkonoše obrátit vzhůru nohama do té míry, že by se z toho Krakonošova sojka asi pominula. Maličko také přestávám věřit automatické kolektivní moudrosti a neúplatnosti obecních zastupitelstev. (Doufával jsem, že si svou přírodu, kvůli které sem lidé jezdí, tolik nenechají zabetonovat). Neumím ale tvrdit se stavebním zákonem, že žádný rodinný dům do žádné volné krajiny nenáleží. V Evropě tam totiž podle mého přirozeně patří už více než tisíc let... Na samotě u lesa. Ze světa lesních samot. Kubíček, kluk ze samoty. Kája Mařík. Liška Bystrouška. Na Větrné hůrce. Sága rodu Forsytů. Doktor Živago. Kniha o životě a smrti. Psycho. Forest Gump... nic z toho by nemohlo být napsáno ani zfilmováno, nebýt domů ve volné krajině, samot či polosamot. Jistě si k téhle řadě titulů, které mě maně napadají, umí každý přidat hezkých pár položek. A kolem domu bývá ostatně, alespoň většinou, křoví vyklučeno, kopřivy vysekány a plevel vyplet...

Snad se vám přesto může malým zázrakem podařit stavět někde na opravdu velké parcele, na okraji sídelní struktury či na místě domu v krajině, který tam už kdysi stával. Pojdme se teď trochu zamyslet nad tím, jaký by váš dům tady měl být, aby výsledek často hodně vyvzdorovaného úsilí byl dobrý, takový, který by krajinný rámeček neničil, nýbrž jej spíše umocňoval a činil působivějším.

Především: na rozdíl od rodinného domu někde uvnitř městského okrsku či v nové developerské lokalitě tady dům nemůžeme komponovat souvztačně s jeho okolím, s domy v sousedství. Žádné tu nestojí. Cítíme, že si rozdáváme partii daleko složitější a s větším dosahem. Nevytváříme „krajinu“ do deseti metrů kolem domu jako ve městě, tady hraje krajina prim. Nejde jen o tvar sousední střechy, způsob vedlejšího plotu či harmonii fasádních barev v domořadí. Stromy, meze, keřové patro, možná dokonce řeka, kopec, údolí, skála, úvoz cesty - to všechno jsou závažné fenomény, často prapůvodní formy, k nimž musíme přidat svůj dům tak, aby se stal jednou z nich.

Dům do krajiny musí patřit ze dvou neoddelitelných stránek své existence: musí být poučený regionálně, doslova přísátý k prsu tvarosloví zdejších vesnic a městeček, ale ovšem také výtvarně - a to buď souladně nebo výjimečně i kontrastně s formami této krajiny. Co to znamená?

Regionalismus v architektuře je vyjádřením názoru, že domy v jednom regionu se svými nepřehlédnutelnými znaky lišily od domů v oblasti sousední odevždy, a že je nejen možné, ale i správné v této rozrůzněnosti pokračovat. Protinázor tvrdí, že regionální rozrůzněnost povstala jednak z rozdílné materiálové základny, za druhé pak ze způsobu hospodářského využití půdy. Protože moderní doba obě tyto sféry značně unifikovala, je regionální odlišnost jen jistým sentimentálním anachronismem, často v nebezpečné blízkosti kýče. Pravdivým vyjádřením univerzální podstaty bydlení je univerzalita hmotového, dispozičního i výtvarného řešení, jak ji předpokládá funkcionalismus a moderní sloh. Osobně soudím, že i když velká řada původních pohnutek pro konkrétní regionální odlišení rodinných domů opravdu pominula a takřka stejné vilky dnes najdeme na Chodsku, Vysočině i na Lašsku, pořád zbývá dost dobrých důvodů regionální kořeny konkrétní stavby připomínat, aludovat jejich ikonografii, a to u domů ve volné krajině zvláště. Nejde tu o nějaké vytváření turistických rarit či panoptikálních kopií opravdu „echt“ místních architektur. Ve hře je něco závažnějšího, totiž obecné přijetí či odmítnutí našeho domu duchem místa. Místní stavební tvarosloví vždycky zvysoka (často doslova) přezírali investoři hradů, zámků, palácových architektur, chrámů apod., přinášející inspirace z Němce, Vláška či dokonce z britských ostrovů nebo Španělska. Kromě jiného tak do daleka

rozesílali signál o své výlučnosti, o privilegovaném osobním postavení. Dnes je ovšem cosi podobného nemyslitelné, demokracie vyžaduje jisté závazné, byť dobrovolné normy chování, a chceme-li už obsadit kopec nad vsí, neměli bychom se pyšnit nějakým naducaným importem... Vyjít z místní tradice se stalo už dávno nesporným znakem dobrého vkusu. Procovská imitace španělské haciendy či romantizujícího bavorského zámečku se ve vilové čtvrti krajského města nějak snesou, sice často hodně obtížně, ale nakonec se s nimi okolí unaveně smíří. Postavit něco podobného nad vesnicí na Klatovsku znamená *doživotně* dráždit kobru bosou nohou.

Regionalismus v architektuře rodinného domu je nejen otázkou užité formy či tvarosloví, ale např. i barvy. Na Křivoklátsku, kde od poloviny 19. stol. charakterizovala tradiční obraz vesnice velká převaha dřevěných roubených staveb, najdeme dodnes domy spíše velmi tmavé, v odstínech hnědi a černi, takové, které splývají se svým lesním prostředím. (V takové chaloupce s kouzelnou babičkou našla azyl Maruška z pohádky *Sůl nad zlato*, pamatujete?). Vesnice lesu vzdálenější jsou však už mnohem světlejší: v dřevěné fasádě přibývají bílené omazy ve spárách mezi jednotlivými trámy a zvětšuje se i podíl staveb zděných. Ve volné jihočeské krajině s dalekými výhledy naše oči pak přitahují stavby velmi světlé, většinou zcela bílé, pravidelně opatřované vápenným nátěrem. Kontrastují s krajinou plnou polí, luk, rybníků, hájků, s velkým podílem oblohy v každém pohledu. Na Špicberkách, v Grónsku či severním Norsku, v oblastech, kde je devět měsíců v roce sníh, najednou vidíme domy úplně jiné: modré, rudé, zelené, žluté... Jejich syté barvy v krutých polárních podmínkách jakoby dávaly zdejším obyvatelům vzpomenout na pestrost tohoto světa.

U lesa vedle Vodňan proto raději nestavme rudé domy z dřevěných panelů a na poli u Tovačova dřevěné sruby z kanadské kulatiny. Asi by tu hned tak nezdomácněly...

Výtvarný aspekt domu ve volné krajině je složitější. K dobrému řešení tu lze dospět často pouze na základě poměrně efemérní myšlenky, jejíž poselství je jen těžko sdělitelné, neprvoplánové, předpokládající velkou míru shodného naladění posuzujícího subjektu. Architekt by se měl ovšem snažit, aby tvůrčí logika jeho práce byla čtivá co nejobecněji, avšak často bývá samo jeho okouzlení povahou stavebního místa velmi osobní, ba intimní, a znaky krajinného prostředí generují řešení *tenké jak konipáskův hlásek*. Jasná, srozumitelná inspirace jakoby se nedostavila. Stojím-li sám před podobnou příležitostí, hledávám formu budoucího domu většinou hodně pomalu: klient *musí* z pozice prvního posuzovatele návrh pochopit ihned, jinak je špatný, příliš málo sdělný a srozumitelný, a je třeba pátrat po jině

inspirační linii. Někdy dům reaguje na tvar křivky lesního pozadí, jindy svým hřebenem evokuje průběh mezí a kamenných zídek na svahu v okolí. Na okouzlujícím příkladu domu ze švýcarského Wallisu (Rolland Vassaux, 2003) vidíme, jak tu architekt vědomě kopíroval tvar a strukturu horského hřebene v zadním plánu na konci vinice. Hra, která dává smysl jen na tomto jediném místě, je tu dovedena k dokonalosti.

Dům může být ovšem někdy zasazen do krajiny tak, že s jejími formami kontrastuje. Plochostřechá skleněná krychle na horizontu jen sotva může nést nějaké konvergentní znaky s okolní krajinou. Přesto může být přijatelnou, ba znamenitou architekturou. Je tu proto, aby zdůraznila půvab rozvolněných křivek okolních návrší a na principu kontrastního zrcadlení odhalila krásu protějščího kamenného odvalu z nedalekého lomu. Třeba. Proč ne ?

Regulace výstavby rodinných domů v krajině podle nového stavebního zákona jistě zabrání mnoha zbabraným stavbám, aby po léta otravovaly naše prostředí. Na druhou stranu možná připraví zemi o mnoho pozoruhodných stavebních výkonů, jež se bohdá mohly stát šperkem jejich krajinných půvabů. Harmonie se dá dosáhnout jen souladnou koexistencí více prvků, nikoli jejich redukcí. To platí pro orchestr stejně jako pro krajinu.

Ing. arch. Jan Rampich